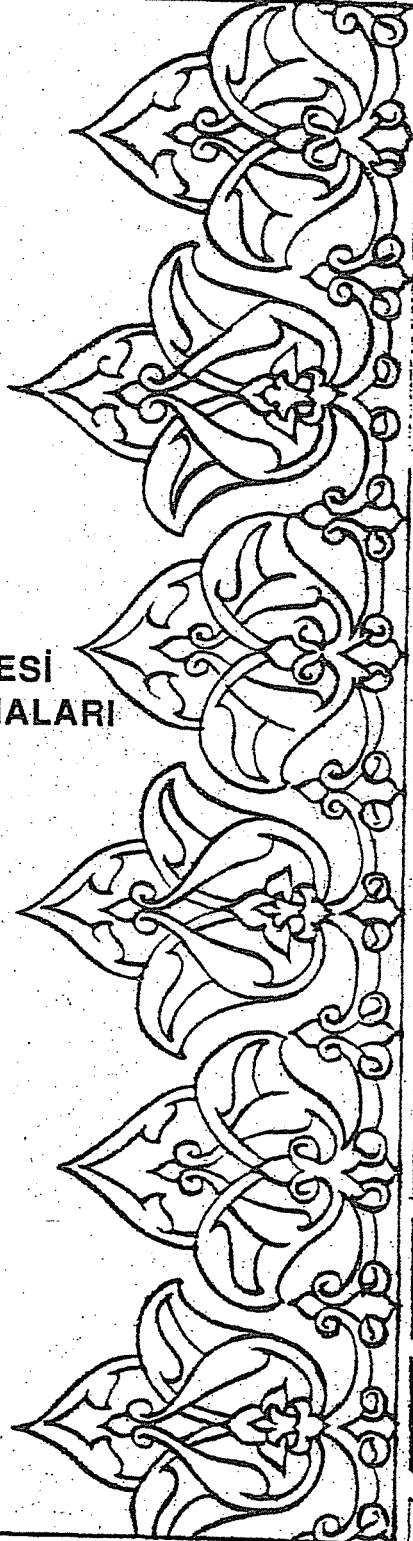

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sayı: 3
ERZURUM, 1995

YUSUF NABI 'DE İNSAN TİPİ ve ÖZELEŞTİRİ *

Yrd. Doç. Dr. Metin AKKUŞ **

Onyedinci yüzyılın sonu onsekizinci yüzyılın başlarında yaşamış olan Nabi (1642-1712 [1052-1124]) Osmanlı imparatorluğunun sıkıntılı devirlerinin hüküm sürmeye başladığı bir yüzyılın şairidir. Bu dönemde Osmanlı devletinin sınırları kıtalarla ifade edilecek geniş bir coğrafi çevreye yayılmış, dışa yönelik devlet düzeni statik bir yapıya dönüşmeye yüz tutmuştur. Devlet idaresinde kadınların söz sahibi oluşu ; iç isyanlar, idarede keyfilik, hayata ulema zümresinin hakimiyeti, dış siyasetteki tutarsızlıklar ve başlatılan seferlerde ordunun zafer yerine mağlubiyetle dönüşü bu devirde devlet düzeninin içten içe bozulmaya, hatta yıkılmaya başladığının belirtileridir. Pek tabiidir ki, bu istikrarsızlıklar, haksızlıklar ahlaki yapının çöküntüye uğraması, devletle birlikte fertlerin de maddi ve ruhi bunalımlara düşmesine zemin hazırlamıştır.

Sizlere tanıtmaya çalışacağımız Yusuf Nabi, böylesine bir kararsızlık ve huzursuzluk devri aydınıdır. Şair, ferdi huzursuzluğu bizzat yaşamıştır. İstikrarsız bir devlet idaresi altında, ahlaklı olmayı, fazilet sahibi bir insan olarak yaşamayı kendine düstur edinmiştir. Şiirlerinde, özellikle kasidelerinde çağın gerçeklerine, toplumsal olaylara yer vererek toplumdaki aksaklıkları, ızdırapları, haksızlıkları dile getirir. Nabi, altı padişah dönemini görmüştür ki, bu, idari düzensizliğin ve devlet idaresinde oldukça yaygın olan entrikaların göstergesidir.

Yusuf Nabi, kendi doğum tarihi ve doğduğu yerle beraber, hasta yatağında iken de ölümüne tarih düşürmüştür. Doğumuna düşürdüğü ;

* Bu makale daha önce radyo konuşması olarak yayınlanmıştır : TRT Erzurum Radyosu *Kültür Bahçesi Programı Yusuf Nabi* : (yapım : Yrd. Doç. Dr. Mustafa İSEN), Temmuz 1988.

** Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

*Hâkimiz mevlididir Hazreti İbrahim'in
Nâbiyâ rast makâmında Ruhavi'yüz biz*

şeklindeki beyitte *Ruha* kelimesiyle Urfa vilayetini ve hicri 1052, miladi 1642 tarihi de doğumunu tesbit eder.

Nabi bir taşra çocuğudur. Çocukluğu ve gençliği devrin kültür merkezi İstanbul'dan çok uzakta, Urfa'da geçtiği halde İstanbul Türkçesi'ni çok iyi kullanmıştır. Güçlü bir Arapça ve Farsça bilgisine sahip olan şairin bu başarısında *Hacı Gaffarzade* olarak bilinen ailesinin ulema sınıfında olmasının büyük payı olsa gerektir. Edebiyat tarihimizde, taşradan gelip İstanbul'da meşhur olan, İstanbul Türkçesi'ni güzel bir şekilde kullananabilen Erzurumlu Nefi gibi Nabi de ender rastlanan şairlerdendir. Şüphesiz bu başarı, şairin yeteneklerini çok iyi kullanmasından da kaynaklanmaktadır.

Nabi meslek hayatına arzuhalcilikle başlamış ve tavsiye ile, yirmidört yaşında gittiği İstanbul'da Musahip Mustafa Paşa'nın himayesinde Divan katipliği, Paşa'nın Kethüdalığını yapmıştır. Darphane Emaneti, Anadolu Muhasebeciliği, Mukabele-i Süvari'lik yürüttüğü görevlerindedir. İstanbul'a geldikten sonra, padişaha, sadrazam ve devlet büyüklerine çok sayıda tarih ve kaside sunma imkanını bulur. Nitekim Sultan Mehmed'in Lehistan Seferi'nde sadrazam vesilesiyle sefere katılmış ve Kamanıçe'nin zaptına düşürdüğü iki tarihten ;

*Târihi felekde melek yazdı Nâbiyâ
Düşdi Kamanıçe hisnına nür-ı Muhammedi*

şeklindeki beyit padişah tarafından beğenilerek şehrin kapısına yazdırılmıştır. Bu bir şair için çok değerli bir hatıra ve lutuftur.

Şair Nabi sadrazama yakınlığı sebebiyle birçok kez Edirne'de padişahın av eğlencelerinde bulunmakla devlet adamlarına yakın olmanın büyük faydasını görmüştür. 1672/1083 tarihinde Sultan Mehmed'in Lehistan seferi sırasında Kamanıçe fethine dair *Fetihname* , Edirne'de yapılan şehzadelerin sünnet düğünlerini konu edinen *Surname* , şairin devlet adamlarına yakınlığı sebebiyle ortaya konulmuş eserlerdir. Nabi, kaleme aldığı bu eserlerle bol ihsan ve iltifatlara nail olur.

Nabi'nin bir diğer eseri *Tuhfetü'l-harameyn* , bizzat Mustafa Paşa'nın teşviki ve izin fermanıyla gittiği Hac seferinin hatıratıdır. 1678 yılında gerçekleşen bu hac

seferinden sonra şair, ömrünün büyük bir kısmını geçirdiği Halep'e yerleşir. Kaynaklar, şairin burada oldukça müreffeh bir hayat yaşadığını kaydetmektedirler. Oğlu Ebülhayr ve kendisinin birer köşke sahip olmaları, onların gerçekten bolluk içinde yaşadıklarını göstermektedir. Nabi yetmiş yaşına kadar Halep'te kalmış olmasına rağmen kültür çevreleriyle ilişkisini hiç kesmemiş ; Erzurum, Manisa ve İstanbul'da bulunan dostlarıyla yazışmaları sürmüştür. Daha sonra *Münşeât* adıyla bir araya getirilecek olan bu mektuplarıyla şair kendine hayranlık duyan şair ve edib dostlarının kendine gönderdikleri şiirlere cevaplar yazmış, beğendiği manzumelere *Aferiniyye* mahiyetindeki manzumelerle mukabelede bulunmuştur. Bu yazışmalar sonucu Nabi hayranlığı ve tesiri yayılarak başlıbaşına bir üslup ortaya çıkmıştır ; bu *Nabi Üslubu*'dur.

Çok geniş bir zaman diliminin edebiyatı olan Divan edebiyatımızda pek az şair başlıbaşına bir üsluba (ekol) sahip olabilmişlerdir. Şüphesiz bunlar Fuzuli, Naili, Nefi ve Nedim gibi birinci sınıf şairlerdir.

Onsekizinci yüzyılda Nedim ve Şeyh Galib birer ekol sahibi oldukları halde, devrin başlarında yaşamış olan Nabi de, bu yüzyılda uzun süre kendinden sonraki şairleri etkileyerek ekolünü sürdürme başarısını göstermiştir.

Nabi pek çok sahada eser vermiş bir şair olmasına rağmen *hikemi* şiir sahasında zirveye ulaşmıştır. Gazel, bu devre kadar Divan şiir geleneği takip edilerek rindlik, aşıklık duyguları ; içki, sevgili gibi belirli kalıplar çerçevesinde işlendiği halde Nabi bu geleneği bozmuş, şiirde tefekküre ağırlık vermiştir. Aslında öğretici hususiyeti ağırlıklı olan şair, kendine gelinceye kadar işlenmemiş olan hikmet ve fikir sahasına el atmış, bu meseleler onunla gündeme gelmiştir. İfadesi açık, akıcı ve anlaşılır mahiyettedir. Söyleyişinde tabiiyet ve rahatlık kendini hissettirir. Öğretici oluşundaki başarısı geniş bilgi ve tecrübesinden kaynaklanmaktadır. Şairin edebiyatımızın her sahasında başarısının yanısıra bazı sözleri atasözü gibi tekrarlanagelmiştir. Meşhur eseri *Hayriye*'de meslekleri tasvir ederken ;

*Bağlama tantana-i tabla gönül
Dürdan hoş gelir âvâz-ı dühül*

şeklindeki beytinde *Davul zimbirtısına gönül bağlama. Zira davulun sesi uzaktan hoş gelir* vecizesi gibi daha nice sözleri

günümüze kadar söylenegelmiştir. Devrinde hikmetli söz söyleme sanatının üstadı Saib, Sebk-i Hindi şairleri ve mesel söylemede hüner sahibi şairlere rağmen bunları şiirinde çok başarılı bir şekilde aksettiren Nabi'dir. Hikmetli söz söylemek gibi öğretici özelliği olan bir konunun seçilmiş olması üslupta kuru ve durgun ifadeyi gerektirmiştir. Çünkü Nabi şiiri, düşünce ve nasihat şiiridir. Güzellikten çok, iyinin ve doğrunun peşindedir.

Nabi, dilin sadeliğinden yana olmakla onsekizinci yüzyılın ve daha sonraları yaygınlaşacak olan mahallileşme cereyanının da önemli isimlerindedir.

*Ey şi'r meyânında satan lafz-ı garibi
Divân-ı gazel nüsha-i kâmüs değildir*

beytiyle lugatlerden kelime seçip gösterişli şiirler söyleme heveslisi şairleri tenkid eden Nabi kendinden sonraki, dilde sadeleşme taraftarı şair ve ediplere bir bayrak açmıştır.

Türk tarihinde yaşanan siyasi hayata paralel olarak insan tiplerimizde de değişmeler görülmüştür. Bu durum edebi eserlere de yansır. Dede Korkut hikayelerinde at sırtında hayatını geçiren insan tipimiz, Osmanlı devletinin statik bir yapıya dönüşmeden önceki hayatında *eren* ve *medreseli* olmuştur. Osmanlının son dönemlerinden itibaren insanımız ruhi boşluğa düşmüş, yavaş yavaş dini endişe ve tatminden uzaklaşmaya başlamıştır. Ancak şairimiz Nabi bu geçiş döneminde, ahlaklı, fazilet sahibi, mütevekkil insan tipini ortaya koyar. Devrinde oluşmaya başlayan karamsar, güvenini yitirmiş, ümitsiz insan ruhunu tevekkül, rıza, iman, kanaat gibi unsurlarla doldurmaya çalışır. Nitekim meşhur eseri *Hayriyye*'sinde bu yöndeki düşüncelerini dile getirmiş, oğlu Ebülhayr'ın şahsında genç nesli yönlendirmeye çalışmıştır. Şairimizin ideal tip olarak anlattığı insan ; kaza ve kadere boyun eğen, mütevekkil, inancı sağlam bir insan tipidir.

Çağın ahlak anlayışını yansıtan *Hayriyye*'de dikkati çeken bir diğer unsur, fazilet kaynağı *bilgiye* düşkün insan tipinin oluşturulmaya çalışılmasıdır. Bu eserde şair ilmi şöyle tarif ediyor :

Aydınlıklar ülkesi şahının varlığına sebep ilimdir. İlim, kainattaki varlıkları bezeyen bir süsleyicidir. İlahi kudretin bağışlarını sergilediği bir ziyafet sofrası olan ilim, en yüce ve en değerliyi biribirleriyle pekiştirir. İlim, yüce yaratıcının

bağış ve ihsanıdır ; var ile yoğu birleştirir. İlim insanı talihli kılar, rahatlık ve gönül şenliğini temin eder.

Bir bölümünü sadeleştirerek verdiğimiz bu manzumesinde şair, ilme büyük önem vermekte, ondan pratik faydalar beklemektedir. Şair burada oğluna bütün ilimleri öğrenmesini ancak dini ilimlere ehemmiyet vermesini tavsiye eder. Nabi, oğlunun şahsında genç nesli çevreden soyutlamaya çalışmış, böylece içe yönelmiş bir kişiliğin oluşmasına çaba harcamıştır.

Eserinde portresi çizilen insan, siyasi olaylara, çevrede olup bitene kayıtsızdır. Devlet adamlarından uzakta ve kendi kanaatkar dünyasında, etliye sütlüye karışmadan yaşar. Rahatına düşkün, dürüst ve ahlaklıdır. Meslek olarak ideal mesleğin yazıcılık , yani katiplik olduğunu da açıkça söyleyen şair, bu yönüyle bir bakıma Tanzimat döneminin insan tipi olan *kalem efendisinin* de hazırlayıcısı olmuştur... Portresini çizdiği pasif insan tipine rağmen şair aksaklıklara, ahlaksızlık ve yolsuzluğa tepki gösterir. Bu tepkiyle şair, kendini toplumun dışında kalmaya zorlar. Bakınız bir şiirinde, devrini ve devrin hayat anlayışını ne kadar ince bir alayla sergiliyor;

Bir devlete, bir büyüklüğe, ikbale erişmek için talihe yalvarmaktan usandık ! Rahata, servete, zevke kavuşmak için başkalarına boyun eğmekten usandık ! Sevgiliden ayrı düştüğümüz zamanlar çektiğimiz hicran acısı bize onunla birleşme tadını unutturdu ; içki aleminden sonra gelen baş ağrısı bizi kadehin lezzetinden usandırdı ! Çok defa başımıza bir devlet konsun diye heveslendik ama sonunda o gürültülü kuru davadan usandık ! Gönül, gam içindeyken bile sevgilinin eline, eteğine uzanmaktan usanmaz, bir yar için başkalarıyla kavga etmekten usandık ! Nabi ile ol afetin halini destan edip anlatın ; Mecnun ile Leyla masalını dinlemekten usandık ! .

Sadeleştirererek verdiğimiz bu gazelinde şairin dünyayı ele alış tarzı da açıkça anlaşılmaktadır. Nabi, devrinde *Şeyhüşşuara* yani *şairler şeyhi* olarak tanınmıştır. Hikemi şiirlerinden onun çok bilgili, tecrübe sahibi bir insan olduğu hemen sezilir. Şairin dendisi de bunun bilincindedir :

*Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtin da gamın da rûzgârın görmüşüz*

*Çok mağrur olma kim meyhâne-i ikbâlde
Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz*

*Top-ı âh-ı inkisâra pâydar olmaz yine
Kişver-i âhın nice sengin hisârın görmüşüz*

*Bir hurûşiyle eder bin hâne-i ikbâli pest
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz*

*Bir hadeng-i cân-güdâz-ı âhtır sermâyesi
Biz bu meydânın nice çâpük-süvârın görmüşüz*

*Kâse-i deryûzeye tebdil olur câm-ı murâd
Biz bu bezmin Nâbiyâ çok bâdehârın görmüşüz*

Yusuf Nabi, kaynaklarda hoşsohbet, anlayışlı, kişilik sahibi biri olarak anlatılmaktadır. İrticalen şiir söylemedeki başarısı, külfetsiz söyleyişi takdir edilmiştir. Maharetli söz söyleme sanatının piri olduğu *Nabi gibi söz söyledi* ifadesiyle bugün bile kabul ve takdir edilmektedir. Ancak onun bu hususiyetlerinin yınısıra kişiliğinin bir başka yönünden bahsetmemek haksızlık olacaktır. Bu da şairin ince ruhunun dışı aksedişinin ifadesi olan musikişinaslığıdır. Şair *ruhavi* makamında *nim-devr* usulüyle bestelenmiş kendi eserinin bestesinden de anlaşılacağı gibi musikiyle de meşgul olmuştur. Şeyhülislam Esad Efendi *Atrabü'l-âsâr* adlı eserinde, şairin musikişinaslığı, bestelerinin yınısıra sesinin güzelliğinden de bahseder. Ne yazık ki , şairin bestelerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Ancak onun musikideki inceliğe ve estetiğe müsait pek çok eserinden bazıları çağdaşları İtri, Ali Dede ; günümüz bestekarlarından Suphi Ziya Özbekkan tarafından bestelenmiş olmak şansına sahiptir.

Sözümü Nabi'nin bestelenmiş şiirlerinden biri ile tamamlıyor ve şairimizi rahmetle anıyorum.

*Gel ey nesim-i sabâ kûy-ı yârdan ne haber
Gelir mi kâfile-i müşkbârdan ne haber*

*'Aceb kalem-rev-i gülzarı etti mi teshir
Azimet-i sipeh-i nev-bahârdan ne haber*

Şemim-i lutfuna âmâdedir meşâm-ı ümid
Ne gûne cünbişi var rûzgârdan ne haber

'Aceb husûle gelir hâli var mıdır Nâbî
Ümid-i hâtır-ı ümmidvârdan ne haber